

Nukkuva karhu ja rukouksen voima – Ukrainan sodan herättämät tunteet suomalaisten muisti-ideologiassa

Abstrakti

Artikkelissa tarkastellaan suomalaisten Ukrainan sotaan liittämää historia-tulkintoja ja niihin kiinnittyviä tunteita. Aineistona hyödynnetään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuonna 2022 järjestämää keruuta Sota Ukrainassa. Keruukutsussa vastaajia pyydettiin kertomaan Venäjän hyökkäyssodan herättämistä ajatuksista, reaktioista ja tuntemuksista. Keruuseen saapui 70 vastausta. Aineistoa lähestytään kulttuurintutkimuksellisen affektiteorian näkökulmasta, jossa tunteet nähdään osana merkityksenantoprosesseja. Tarkastelussa hyödynnetään muisti-ideologian käsitettä. Käsite kattaa sekä historia- ja muistipoliittiset että historiakuvaan liittyvät tekijät. Ukrainan sotaa käsittelevä kerronta tarjoaa näkökulman siihen, miten menneisyyttä nykyisyydessä käsitellään ja minkälainen rooli tunnemuistoilla tässä prosessissa on. Ukrainan sotaan kiinnittyvät affektiiviset kuviot koostuvat henkilökohtaisista ja jaetuista muistoista sekä jaetuista ja ristiriitaisista historiakuvista. Niihin liittyy ruumiillisiksi koettuja tuntemuksia, joissa tunne ottaa fyysisesti vallan kertojastaan. Yhteiskunnalliset diskurssit näkyvät tunnemuistoissa monikerroksisina linkittyen paitsi vastaushetkeen ja sen tapahtumiin myös niiden herättämiin muistamisen muotoihin.

Me tiedämme, että suuri ja mahtava naapurimme on ikään kuin nukkunut talviunta. Ja nyt, kun vallanhimo on päässyt pesiytymään valtaherrojen ajatuksiin, on suuri ja vihainen karhu herännyt unestaan. Nyt koko maailma on sekaisin tämän hirmuhallitsijan aiheuttamasta kaaoksesta.¹

Välirauhan aikana syntynyt naiskertoja kuvaa Venäjää ”suureksi ja vihaiseksi karhuksi” pohtiessaan Ukrainan sodan hänessä herättämiä tuntemuksia. Karhu Venäjän metaforana on poliittisessa käytössä laajasti niin länsimaissa kuin Venäjällä. Länsimaissa sillä on haluttu kuvata Venäjän ar-

vaamattomuutta ja aggressiivisuutta, Venäjällä metafora on toiminut kansakunnan oikeuksien puolustajana, itsepuolustuksen symbolina: on luonnollista, että ahdistettu karhu voi toimia vain yhdellä tavalla, hyökäten.² Omassa tulkinnassaan kertoja nivoo kansainvälistä tapaa tulkita Venäjää omaan henkilöhistoriaansa. Evakkoperheen lapsena Venäjän karhu on hänelle henkilökohtaisesti tuttu, vaikka sota itsessään ei ole jäänyt hänen muistikuviansa. Vaikka katkelmassa ei suoraan puhuta tunteista, voi viestin vihaisesta karhusta lukea uhkaavana ja pelottavana.

Edellä lainattu kuvaus on osa vastausta, joka kuuluu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuonna 2022 järjestämään keruuseen. Keruussa tiedusteltiin Ukrainan sodan suomalaisissa herättämiä kokemuksia, tunteita ja reaktioita. Karhu-metafora on yksi esimerkki niistä tavoista, joilla keruuseen vastaajat ovat pyrkineet ymmärtämään ja tulkitsemaan Venäjän helmikuussa 2022 aloittamaa hyökkäystä Ukrainaan. Se voidaan tulkita myös muistamisen välineeksi, keinoksi ylläpitää ymmärrystä Suomen ja Venäjän pitkästä historiasta ja siihen kiinnittyvistä kipupisteistä.³

Tarkastelen artikkelissani keruuvastauksissa esiintyviä historiatulkintoja niihin kiinnittyviin tunteisiin keskittyen. Tunteet tulevat esiin niin vastaajien henkilökohtaisissa kokemuksissa, ylisukupolvisissa muistoissa kuin tulkinnoissa valtiollisesta ja yhteiskunnallisesta tapahtumahistoriasta. Kysyn, miten ja minkälaisia historiatulkintoja kertojat ovat hyödyntäneet pyrkiesään ymmärtämään uuden eurooppalaisen sodan taustoja ja miten tunteet kietoutuvat osaksi heidän historiatulkintaansa. Analysoin näitä tulkintoja muisti-ideologian ilmentyminä.

Näkökulmani paikantuu kulttuurientutkimukselliseen affektitutkimukseen. Nojaudun Margareth Wetherellin (2012) näkemykseen affektiivisista käytänteistä tilkkutäkkimäisenä kokonaisuutena, jossa vaikuttavat niin ruumiilliset, kognitiiviset, kulttuuriset, sosiaaliset kuin historialliset tekijät. Luen aineistosta affektiivisiä kuvioita eli kulttuurisesti muotoutuneita yksilöllisiä tunnekokemuksia,⁴ joiden kautta rakennetaan paitsi henkilökohtaisia myös yhteiskunnallisia merkityksiä.⁵

Viime vuosien affektitutkimuksessa on korostettu affektien merkitystä sille, miten ympäröivän maailmamme ymmärrämme. Näin myös Ukrainan sodan kohdalla voimme pohtia paitsi sen herättämiä tunteita, myös sodan kokemuksiin kiinnittyvien tunteiden merkitystä sille, minkälaisia tulkintoja historian ja nykyisyyden suhteista teemme. Historioitsija William M. Reddy on hyödyntänyt ajattelussaan emotiivin käsitettä. Reddyn mukaan emotiivi

on tunneilmaisun sisältävä puheakti, joka on samanaikaisesti sekä maailmaa kuvaava että muuttava. Samalla emotiiveilla on tärkeä rooli poliittisen järjestelmän ylläpitämisessä ja tunteiden hallinnassa.⁶ Emotiivien läsnäolo voidaan havaita myös Ukrainan sotaan ja muihin sen rinnalla ilmeneviin historiatulkintoihin liittyvissä tunneilmauksissa, kuten Venäjän karhu -metaforassa. Margareth Wetherell on kuitenkin huomauttanut, ettei keskittyminen emotiiveihin riitä avaamaan affektiivisten merkitysentantojen kompleksisuutta. Hänelle affekti on relationaalinen ja sosiaalinen tapahtuma, joka tulee esiin inter-subjektiivisissä hetkissä, joissa tunteista neuvotellaan.⁷ Hyödyntämällä Wetherellin ajatusta affektiivisistä kuvioista pyrin tuomaan esiin tätä affekteihin liittyvää dialogisuutta.

Affektiiviset kuviot näkyvät diskursiivisesti aineistossa esimerkiksi siinä, miten omaa tunnekokemusta sodasta peilataan sekä yksityisesti että kollektiivisesti koettuihin menneisyyden tapahtumiin ja niistä jaettuihin muistoihin. Kiinnitän huomiota Wetherellin ajattelua mukailien myös kuvausten ruumiillisuuteen; siihen, miten tunteet kerronnassa kehollistuvat.⁸ Näin analyysissä nivoutuvat diskursiiviset ja ruumiilliset affektiiviset näkökulmat toisiinsa,⁹ joskin aineisto mahdollistaa ruumiillisuuden tarkastelun ainoastaan vastaajien kirjoituksissaan sanallistamassa muodossa. Tulkitsemisen muistamisen ja affektiivisten käytänteiden yhteen kietoutumisen kaksisuuntaiseksi prosessiksi, jossa yhtäältä tunteet pitävät muistoja yllä ja toisaalta muistojen myötä välitetään myös tunteita.¹⁰ Näin myös tunteet voidaan tulkita muistamisen välineiksi niiden osaltaan myös herättäessä muistoja. Kutsun näitä sukupolvelta toiselle välittyneitä tunteiden sävyttämiä muistoja tunnemuistoiksi.

Metodologisesti tarkasteluni edustaa muistitietotutkimusta, joka kohdentuu henkilökohtaisten ja kollektiivisten muistojen yhteen kietoutumisiin kulttuurisen muistin näkökulmasta.¹¹ Folkloristi Ulla Savolainen on kehittänyt muisti-ideologian käsitettä, jolla hän on halunnut tuoda esiin muistamiseen ja muistiin liittyviä tiedostamattomiakin käsityksiä. Muisti-ideologian puitteissa voidaan tarkastella muistin funktioita ja seurauksia. Käsite toimii apuna, kun halutaan ymmärtää ihmisille sinänsä luontaista tapaa rakentaa yhteyksiä menneisyyden ja nykyisyyden välille. Näitä eri aikatasojen yhteyksiä luotaessa voidaan hyödyntää erilaisia käsityksiä ja uskomuksia syy-seuraus-suhteiden selittäjinä. Esimerkiksi alun muistelijalle nukkuvan karhun metafora rakensi ymmärrystä tapahtuneesta linkittäen kerrontahetken sekä omiin että jaettuihin kokemuksiin. Samalla omat kokemukset merkityksel-

listyivät uudelleen uudessa tilanteessa. Savolaiselle muisti-ideologian käsitteen merkitys onkin sen tarjoamassa mahdollisuudessa tarkastella muistin merkitystä kulttuurissa ja sosiaalisessa elämässä. Muisti-ideologia on käsitteenä löyhä, eikä viittaa esimerkiksi uskonnollisiin tai poliittisiin oppeihin, vaan yleisemmin niihin tekijöihin, jotka vaikuttavat tapoihimme ymmärtää ajallisia suhteita. Sen tavoitteena on auttaa ymmärtämään erityisesti muistamisen välineitä ja puitteita.¹² Muisti-ideologian käsite palvelee oman aineistoni analyysiä sen yhdistäessä muistamisen tapojen tarkastelun ajankohtaiseen historialliseen tapahtumaan ja sen tulkintaan. Venäjän hyökkäys Ukrainaan loi uudenlaiset puitteet paitsi tulkita menneisyyttä myös selittää ja ymmärtää nykyisyyttä menneen pohjalta.

Tarkastelu linkittyy myös keskusteluihin muistin politiikasta, historiakuvasta ja historiapolitiikasta. Muistin politiikalla viitataan kysymyksiin muistamisen oikeutuksesta ja tiedon omistajuudesta.¹³ T. G. Ashplant, Graham Dawson ja Michael Roper korostavat sodan muistamisen politiikan moniulotteisuutta: se muotoutuu niin henkilökohtaisen muistamisen, kansalaisyhteiskunnan kuin valtiollisen muistamisen käytännöistä. Nämä tekijät eivät ole toisiaan poissulkevia eivätkä dikotomisia, vaan sodan muistaminen tulee ymmärrettäväksi vain huomioitaessa nämä eri tekijät ja niiden yhteisvaikutukset.¹⁴ Historiakuvalla puolestaan voidaan viitata yhtäältä käsityksiin siitä, mitkä menneisyyden tapahtumat ovat nykyhetkessä merkityksellisiä, tai toisaalta siihen kokonaiskuvaan ja sen osiin, josta ymmärrys tietystä menneisyyden ajanjaksosta koostuu.¹⁵ Ukrainan sodan herättämistä tunteista ja kokemuksista kertoessaan keruuseen vastanneet henkilöt luovat myös historiakuva tuomalla esiin nykyhetkessä merkityksellisiksi koettuja menneisyyden tapahtumia.

Historiapoliitiikan eli historian poliittisen ja tarkoitushakuisen hyödynämisen¹⁶ näkökulmasta Ukrainan sotaa on käsitellyt kolumnissaan historioitsija Jussi Jalonen. Hän toteaa Ukrainan sotaan liittyvän historiakeskustelun olevan luonnollinen jatke Vladimir Putinin esittämille hyökkäyssodan perusteluille, joissa historiaa on hyödynnetty tarkoitushakuisesti.¹⁷ Jalosen kommenttipuheenvuoro käsittelee julkisuudessa käytyä historiapolitiittista keskustelua, jonka suoria vaikutuksia Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keruuseen on useimmiten vaikea aineistosta todentaa. Toisinaan vastauksissa löytyy kuitenkin myös suoria viitteitä julkisiin keskustelijoihin ja näiden puheessa esiintyviin emotiiveihin. Näiden historiapolitiittisten tulkintojen voidaan siis arvella olevan yksi tekijä muisti-ideologian muodostumisen

taustalla, mutta ei ainoa. Tulkitsen omassa analyysissäni muisti-ideologian käsitteen kattavan niin historiakuvan kuin historiapolitiikan ja muistamisen politiikan käsitteet.

Aineisto ja menetelmät

Ukrainan sotaa käsittelevä keruu voidaan tulkita niin kutsutuksi ilmiöläh- töiseksi tallennukseksi¹⁸, joka on osa kulttuuriperintöinstituutioiden suorit- tamaa nykydokumentointia. Menetelmän taustalla on arkistotyössä tapah- tunut postmoderni käänne, jonka myötä on pyritty luomaan historiallises- ti kontekstualisoitua ja ajankohdan sosiaalisin, poliittisiin ja teknologisiin ilmiöihin kiinnittyvää arkistoteoriaa ja -metodologiaa.¹⁹ Sodan herättämät tunteet oli ennakoitu jo keruun otsikossa *Ukrainan sota kuohuttaa maail- maa – Kerro SKS:lle tuntemuksistasi*. Keruun johdantoteksti kannusti vapaa- seen kirjoittamiseen, mutta kuten aina, voidaan keruukutsun sanamuotojen nähdä osaltaan ohjanneen myös vastausten painotuksia. Keruukutsu alkaa tapahtumien taustoittamisella ja kuvauksella Venäjän 24.2.2022 aloittaman hyökkäyssodan vaikutuksista: uutisvirrasta, häädystä ja solidaarisuudesta.

Kirjoita esimerkiksi siitä, kuinka sait tiedon sodan syttymisestä ja mitä ajatuksia tilanne sinussa herätti. Kerro lähipiirisi reaktioista sotaan, Ukrainan tapahtumien vaikutuksista arkeesi ja suunnitelmiisi sekä avustustoimiin, mielenosoituksiin tai boikotteihin osallistumisesta. Meitä kiinnostaa myös, miltä Ukrainan tapahtumat sinusta tuntuvat ja ovatko ajatuksesi muuttuneet tilanteen edetessä. Millaisena maailma näyttää nyt mielestäsi juuri nyt? Entä tulevaisuus?²⁰

Keruu oli käynnissä 9.3.–12.9.2022, ja siihen saapui 70 vastausta, jotka kaikki on kirjoitettu suomeksi. Kolme vastausta on saapunut samalta vastaajalta. Vastaajista 50 oli naisia ja 18 miehiä. Vanhin vastaajista on syntynyt vuonna 1931 ja kaksi nuorinta vuonna 2001. Eniten vastaajia oli syntynyt 1940-luvulla (15 vastaajaa) ja 1950-luvulla (18 vastaajaa). Vastaajia oli kuitenkin syntynyt kaikilla vuosikymmenillä 1930-luvulta 2000-luvulle.

Keruu oli auki puoli vuotta, ja suuri osa vastauksista (30) saapui arkistoon sen kolmena ensimmäisenä kuukautena. Suurimmat vastausmäärät ajoit- tuvat keruun ensimmäiseen ja viimeiseen kuukauteen, jolloin kumpanakin saapui 17 vastausta. Vastausajankohta ei kuitenkaan näytä suoraviivaisesti

vaikuttaneen siihen, miten tunteet vastauksissa ovat esillä. Julkisesti esitettyjen emotiivien toki voidaan kuitenkin arvella keruun kuluessa osaltaan vaikuttaneen siihen, miten ja minkälaisia tunteita katsottiin hyväksyttäviksi vastauksissa esittää.

Taulukko 1. Vastaajien määrä syntymävuosikymmenen mukaan.

Vastaajien syntymävuosikymmen	Vastaajien määrä
1930-luku	2
1940-luku	15
1950-luku	18
1960-luku	6
1970-luku	8
1980-luku	3
1990-luku	5
2000-luku	2
Ei ilmoitusta	8

Keruun painotus sodan tuntemuksiin ja kokemuksiin voi osaltaan selittää vastaajien ikärakennetta ja sukupuolijakaumaa. Ukrainan sodan liittäminen omiin kokemuksiin on ollut selvästi vastaamiseen motivoiva tekijä, minkä lisäksi on todettu naisten olevan alttiimpia ylisukupolvisille traumasiirtymille, joita vastausten voidaan tulkita osin kuvaavan.²¹ Naiset ovat perinteisesti olleet myös miehiä aktiivisempia kyselyihin ja keruihin vastaamisessa, ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vastaajat ovat tyypillisesti eläkeikää lähes tyviä tai eläkeläisiä.²² Näin Ukrainan sota -keruun vastaajat eivät muodosta poikkeusta yleisestä linjasta.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ylläpitää edelleen vuonna 1936 alkunsa saanutta vastaajaverkosta, joka automaattisesti saa kutsun vastata kuhunkin keruuseen. Vastaajaverkoston, entisen kerääjäverkoston, luonne on kuitenkin muuttunut kiinnostuksen kohdistuttua enenevässä määrin vastaajien omiin henkilökohtaisiin kokemuksiin. Vuonna 2022 verkostoon kuului noin neljä ja puoli sataa vastaajaa. Keruiden järjestäminen on nykyään aktiivista ja

teemat tätä myötä moninaisia,²³ minkä osaltaan voi arvella johtaneen myös vastaajajoukon monipuolistumiseen. Keruiden vastaajajoukko vaihtelee kuitenkin kunkin teeman mukaan, ja keruukutsuja myös suunnataan aihepiiristä potentiaalisesti kiinnostuneille tahoille. Yhä edelleen vastaamiseen vaikuttaa esimerkiksi se, kuinka tutuksi muistitietokirjoittaminen koetaan. Kirjoituskutsuun tarttuu todennäköisimmin koulutettu, keskiluokkainen ja kulttuurista sekä kirjoittamisesta kiinnostunut henkilö.²⁴ En ole analysoinut Ukrainan sota -vastaajien taustoja suhteessa heidän muuhun mahdolliseen keruuvastaustoimintaansa. Vastaajaverkosto ja sen luonne on kuitenkin syytä pitää mielessä aineistoa tarkasteltaessa, vaikka variaatiota kunkin keruun kohdalla vastaajien suhteen ilmeneekin.

Tarkastelen seuraavassa ensin keruuvastaajien tapaa nivoa omia sotaan kiinnittyviä henkilökohtaisia ja perhemuistoja Ukrainan sodan herättämien tunteiden tulkintaan. Tämän jälkeen keskityn niihin ruumiillisiin kokemuksiin, joita vastaajat tuovat pohdinnoissaan esiin. Kolmannessa analyysiluvussa huomio kohdentuu vastaajien tulkintoihin historian jatkumoista ja henkilökohtaisten kokemusten ja muistojen linkittymisistä niihin. Usein nämä eri muistamisen tavat myös kietoutuvat toinen toisiinsa. Käytän Venäjän helmikuussa 2022 aloittamasta sodasta nimitystä Ukrainan sota, joka muun muassa lehdistössä on vakiintunut sodan nimeksi ja jolla myös keruukutsussa Venäjän hyökkäyssotaa kutsuttiin.

Olen aineistoani analysoidessa tutustunut aluksi koko aineistoon ja kiinnittänyt erityistä huomiota niihin kohtiin, joissa kertojat ovat liittäneet tulkintansa historiallisiin tapahtumiin joko yleisempää historiakuvaa tulkiten ja luoden tai omaa henkilöhistoriaansa avaten. Tämän jälkeen keskityin lukemaan näistä kuvauksista tapoja ilmaista Ukrainan sodan herättämiä tunteita. Olen kiinnittänyt huomiota niin suoraan tunteita kuvaaviin käsitteisiin, tunnetta ilmaiseviin metaforiin, symboleihin ja metonyymeihin kuin ruumiillisen kokemuksen kuvauksiin. Sara Ahmed on painottanut tekstin tunteellisuuden kokonaisvaltaista analyysia. Tässä prosessissa tärkeitä ovat esimerkiksi kielikuvat: tavat, joilla asioita assosioidaan toisiinsa.²⁵ Näin analyysissäni yksittäiset tunnesanat ovat toimineet johtolankoina tekstien kokonaisvaltaisen tunteellisuuden paikantamisessa ja tunnistamisessa, mutta olen tulkinnut tunteita teksteistä myös yksittäisiä sanoja piilotetummissa muodoissa, kuten esimerkiksi karhu-metafora osana henkilökohtaista historiaa osoittaa. Nämä tunnesanat sekä objektit, joihin ne kiinnittyvät, vaikuttavat tulkintoihimme ja tapaamme olla maailmassa.²⁶ Ukrainan sotaa kuvaavien

vastausten kohdalla tämä näky ennen kaikkea tavoissa tulkita nykyisyyttä valittujen historiallisten viitepisteiden pohjalta.

Sodan muistot ja jälkimuistot tunnevarantona

Mies vetää minut vierelleen, puristaa lujasti. Seisomme hetken kätet toistemme ympärillä. Kumpikaan ei puhu, mutta molemmat taitavat tietää mitä toinen ajattelee. Siis että pitääkö meidänkin vielä tämä nähdä? Eikö riitä, että vanhemmat ja isovanhemmat kokivat sodan? Mummot ja ukit montakin.²⁷

Vuonna 1948 syntyneen naisvastaajan kuvaus välittää hämmennystä, järkytystä ja ahdistusta Ukrainan sodasta. Jälleen kerran sota katkaisee ajan lineaarisuuden.²⁸ Vaikka sota ei ole konkreettisesti läsnä omassa elämässä, vertautuu se aiempien sukupolvien kokemuksiin: vastaaja kokee sodan koskettavan jo kolmatta sukupolvea. Myös lukuisissa muissa vastauksissa Ukrainan sota vertautuu Suomessa koettuihin sotiin, usein juuri talvi- ja jatkosodan aikaan. Näin kysymys Ukrainan sodan herättämistä historiatulkinnoista nivoutuu laajempaan kysymykseen toiseen maailmansotaan kiinnittyvästä historiapolitiikasta. 1980-luvun lopun ja 1990-luvun aikana herännyttä julkista talvi- ja jatkosotaan keskittynyttä muistamisen kulttuuria on historiantutkimuksessa kutsuttu uuspatrioottiseksi käänteeksi. Vesa Vareksen mukaan suuntauksen avainkäsitteitä ovat ”torjuntavoitto, itsenäisyys, ryhmäsolidariiteetti ja naisten sota”.²⁹ Käännöksen on korostanut sodille annettuja positiivisia merkityksiä. Tiina Kinnunen ja Markku Jokisipilä ovat todenneet sotiin kohdistuvan muistikulttuurin niin yksityisesti kuin julkisesti yhä 2000-luvulla keskittyvän ”kansalliseen kokemukseen”; sodan kansallisesti merkitykselliseksi koettujen piirteiden muisteluun.³⁰

Ukrainan sodan herättämiä kokemuksia kuvaavassa aineistossa sotia ja niiden merkitystä käsitellään kuitenkin ennen kaikkea oman henkilöhistorian tai perhemuistojen³¹ näkökulmasta. Vastauksissa korostuu sotien tuottama inhimillinen suru ja kärsimys, joka vertautuu ukrainalaisten kärsimyksiin. Ukrainan sodan herättämät tunteet – pelko, murhe, katkeruus ja järkytys – selitetään tilanteen herättämällä tuttuuden tunteella ja syvältä kumpuavilla tunteilla. Tunteiden esiinnousun voidaan tulkita heijastavan – jos ei vastareaktiota uuspatrioottiselle käännteelle – ainakin historiapolitiittisen kuvan manipuolistumista, eräänlaista sodan traumasta aiheutuneen haavan uudelleen

avautumista.³² Ukrainan sota ja sen seurauksena koettu kärsimys ovat nostaneet esiin myös, jos ei omakohtaisten, niin oman suvun sodan kokemusten muistamisen. Tämä heijastaa muistin monisuuntaisuutta, jolla Michael Rothberg viittaa pinnalla olevien ilmiöiden herättämään rinnakkaisten ilmiöiden ja tapahtumien muistamiseen. Muisti on tästä näkökulmasta jatkuvan neuvottelun alainen, ja tässä neuvottelussa hyödynnetään myös risti-viittauksia ja lainauksia.³³ Näin voidaan tulkita käyneen esimerkiksi vuonna 1940 syntyneen naisvastaajan kohdalla, jolla sodan herättämät tunteet ovat nousseet Ukrainan sodan myötä pintaan yllättäen:

Kun luin Hesarista lapsien hädästä, purskahdin taas katkeraan itkuun. Jotenkin alitajunnassa purkautui esiin sotavuodet, hälytykset ja ahdistukset Helsingissä sodan aikana. Olen syntynyt kesällä 1940, joten varmasti alle viisivuotiaana pelko oli pesiytynyt tajuntaani.³⁴

Omakohtauisuus, joskin alitajunnan tasolla säilynyt, on saanut vastaajan kokemaan sodan vahvasti ja tunnepitoisesti. Sodan varjostama lapsuus peilautuu Ukrainan sodan hädänalaiseen lapsiin. Tunteet purkautuvat vahvana surua ja hätää heijastavana tunnereaktiona, katkerana itkuna. Itkuun purskahtaminen ei ole myöskään ollut kertojan kohdalla vain yksittäinen tapahtuma, vaan lehden lukeminen on johtanut ”taas” itkuun, mikä viittaa pelon ja ahdistuksen ainakin ajoittaiseen pitkäkestoisuuteen.

”Itkettävää oloa” kuvaa myös toinen, vuonna 1949 syntynyt naiskertoja muistellessaan Ukrainan sodan aktivoimia lapsuudessa kuulemiaan evakojen tarinoita. Kertojalle suruun linkittyy kuitenkin myös häpeän tunteita siitä, että hän lapsena oli hermostunut kertojien ”iänikuisiin sotajuttuihin”, sekä muistoja ärtymyksestä kuullessaan äitinsä lausahduksen: ”Ja sitte tuli sota ja sotki kaiken.” Vielä kuvauksensa lopussa hän toteaa olevansa ”vain vihainen” tilanteelle.³⁵ Näin kertojan oma henkilöhistoria ja sen aikana vaihdellut suhtautuminen sotaan ja siihen liittyviin kokemuksiin tuovat esiin monia tunnekerrostumia, joihin hän joutuu uudessa tilanteessa ottamaan uudelleen kantaa.

Sodan aiheuttaman akuutin pelon lisäksi sen pitkäkestoiset seuraukset, kuten evakkoon lähtö, ovat keskeisessä osassa talvi- ja jatkosotaan kiinnittyvissä tulkinnoissa. Siirtokarjalaisilla sodan jo itsessään traumaattiseen kokemukseen on liittynyt myös kodin menetys, joilla kummallakin voi olla pitkäkestoisia vaikutuksia.³⁶ Sorrolla ja pakkomuutoilla on todettu aina ole-

van merkityksiä yhteisöjen turvallisuuden ja kuulumisen tunteeseen sekä identifioitumiseen, minkä lisäksi ne näkyvät muistojen siirtämisessä esimerkiksi sukupolvelta toiselle.³⁷ Historioitsija Tuomas Tepora on varoittanut trauma-käsitteen inflatorisuudesta ja hyödyntänyt suomalaisten sota-ajan muistamisen tulkinnassa kulttuurisen trauman käsitettä, jossa keskeisenä tekijänä on identiteettiin liittyvä tunteellinen särö. Tätä säröä voidaan käsitellä julkisesti erilaisin muistamisen strategioin, ja näin siinä korostuu trauman kollektiivinen luonne.³⁸ Myös Ukrainan sotaä käsittelevissä vastauksissa kuvatut sota, evakkous ja pakkomuutto voivat olla intensiteeteiltään vaihtelevia kokemuksia ja muistoja: omakohtaista tai perheen aiempien sukupolvien kokemaa, jälkipolville siirrettyä kokemusta ja siihen kiinnittyviä tunteita. Joka tapauksessa nämä kokemukset ovat vastaajille keskeisiä, kun he tulkitsevat Ukrainan sotaan liittyviä tuntemuksiaan:

Olen Karjalan kannaksen evakkoja. En olisi koskaan uskonut, että minun täytyy vielä pelätä sodan uhkaa elämäni aikana pienessä, rakkaassa Suomen maassamme. Olen saanut elää turvallista elämää kuin linnunpoika pesässään. Suomen sotien kauhut eivät ole muistikuvissani, olinhan välirauhan lapsia ja näin ollen liian pieni pelkäämään. Riitti kun oli turvallinen äiti, isä ja sisarukset. Isäni ei tarvinnut mennä rintamalle ikänsä takia. Myöhemmin kyllä kuulin vanhempien ja sisaruksien kertomuksia evakko-ajoista.³⁹

Naisvastaaja kuvaa omaa sota-ajan lapsuuttaan turvalliseksi. Vaikka omakohtaisia muistoja sodasta tai evakkoudesta hänellä ei ole, on Ukrainan sota herättänyt vahvoja tunteita. ”Tämä aika on kuin pahaa unta”, hän jatkaa. Vastauksessa asettuvat rinnan vastaajan omat ”lintukotomaiset” muistikuvat sekä perheessä jaetut muistot, jotka voidaan tulkita myös jälkimuistoiksi. Marianne Hirsch on määritellyt jälkimuiston (*postmemory*) rakenteeksi, jossa sukupolvien sisällä ja välillä siirretään tietoa ja kokemusta traumaattisesta tapahtumasta. Jälkimuisto sijoittuu aikaan ennen henkilön syntymää, ja se välittyy hänelle edelliseltä sukupolvelta. Se on tapa kokea tapahtunutta rakentamalla ”muistamista” kuultujen tarinoiden, mielikuvien ja ympäröivän käyttäytymisen pohjalle. Muistojen siirtämisen syvyys ja affektiivisuus saa kuitenkin jälkimuiston tuntumaan todelliselta, itse koetulta.⁴⁰ Traumaattisten kokemusten siirtymisessä seuraavalle sukupolvelle keskeisiä ovat muistamisen ja tunteiden jakamisen tavat sekä kerronnan, sanattoman viestinnän ja hiljaisuuksien muodot.⁴¹ Ukrainan sodan tuntemuksia kuvaavissa vasta-

uksissa painotus on juuri kerrotuissa kokemuksissa, joihin suhtautuminen on saanut uudenlaisia merkityksiä uuden sodan sytyttyä.

Suvun kokemukset saavat vastaajat myös näkemään Ukrainan sodan vaikutukset ikään kuin muita selkeämmin. Vaikka muut saattavat voida ajatella, että sota on jossain kaukana, on se vuonna 1949 syntyneelle kertojalle, jonka suku on lähtöisin Viipurista, muistutus vaarasta.

Koko Suomen viime sotien aikana elossa ollut lähisukuni on asunut Karjalassa, Viipurissa ja he, niin vanhempani, isovanhempani ja isotätinikin ovat tulleet Kanta-Suomen puolelle evakkoina. Kaikki minulle läheiset edellisen sukupolven sukulaismiehet ja yksi sitäkin edellisen sukupolven mies olivat suurimman osan niin talvi- kuin jatkosodassa mukana. Yksi heistä kaatui ja muut kolme kaikki haavoituivat, mutta selvisivät henkisesti ihmeellisen tasapainoisina perustamaan perheen ja jatkamaan elämäänsä sodan jälkeen. He kaikki tulevat tietysti mieleen, kun lukee ja kuulee uutisista ukrainalaisista pommitusten keskellä, pakenevat ihmiset ja olosuhteet, joissa ruoka on vähissä, puhumattakaan jopa juomavedestä ja tietysti vihollisen raakuuksista.⁴²

Oman suvun kohtalot eivät toimi ainoastaan kerrontahetken maailmanpoliittisen tilanteen avaajina, vaan myös Ukrainan sodan koetaan auttavan ymmärtämään omien sukulaisten menneitä kokemuksia paremmin, kuten omaa aiempaa ärtymystään katuva kertoja edellä toi osaltaan esiin. Myös vuonna 1968 syntynyt naisvastaaja kuvaa, kuinka pahalta tuntuva sota on auttanut ymmärtämään oman isoäidin tuntemaa pelkoa tämän tehdessä evakkomatkaa kolmen lapsensa kanssa Räisälästä. Mukaan matkaan oli saatu valokuvia ja maitokannu. Maitokannu yksittäisenä mainintana kertomuksessa heijastaa paitsi perhetarinoiden kiinnittymistä esineisiin,⁴³ myös yleisemmin esineisiin kiinnittyviä tunteita, jotka syntyvät niille annettujen merkitysten myötä.⁴⁴ Tässä tapauksessa esineet ovat saaneet symboliarvon ja eräänlaisen todistajan roolin kuvastaen perheen menetyksiä mutta myös niitä tunteita, joita menetyksen hetkeen on liittynyt. Jos pelon ymmärtäminen onkin ollut aiemmin vaikeaa, kuvauksessa korostuu, kuinka vihan oppiminen on ollut tehokasta: ”Mammalle jäi ikuinen viha Neuvostoliittoa/Venäjää kohtaan. Itsekin opin sen hyvin. En ikinä ole luottanut Neuvostoliittoon/Venäjään.”⁴⁵ Kuvaus heijastaa sosiaalipsykologi Hellä Neuvonen-Seppäsen havaintoa evakkojen *menneisyyteen katsovasta tarinasta*, jossa katkeruus ja viha venäläisiä kohtaan ovat olleet keskeisiä elämää määrittäviä tekijöitä.⁴⁶

Katkeruuden kokemuksia ilmenee myös muissa vastauksissa, joissa pohditaan sodan vaikutuksia yksilön elämään. Vuonna 1958 syntyneen naisvas-taajan kuvauksesta heijastuu katkeruus oman isän puolesta, jonka koulut-tamattomuuden vastaaja tulkitsee nimenomaan sodan seuraukseksi. Isä ei ollut käynyt ”edes ammattikoulua”: ”Sen sijaan hän kaivoi selkensä kipeäksi lapiopelillä ojia pitkien peltosarkojen väliin.” Rintamamiestalo ”keskellä kor-pea” on konkreettinen osoitus sodan epäoikeudenmukaisuudesta. Venäjän roolia epäoikeudenmukaisuuden juurisyynä korostetaan vastauksessa liit-tämällä toisiinsa Suomen sodat, Tšetšenian sota ja Ukrainan sota katkelmal-lisina kuvina.⁴⁷

Aina viittauksia talvi- ja jatkosotaan ei liitetä suoraan omaan tai perheen historiaan, vaan ne jätetään yleisemmiksi viittauksiksi kansalliseen histo-riaan, ja näkemystä talvisodan ja Ukrainan sodan yhteydestä voidaan pe-rustella tutkimuksen tarjoamalla tiedolla.⁴⁸ Myös näissä etäännyneemmissä kuvauksissa tunteet ovat kuitenkin läsnä: ”Mielessäni velloivat pelko ja viha sekä talvisodan muisto.”⁴⁹ Vihaa, epäluuloa ja katkeruutta heijastaa myös useita kertoja vastauksissa siteerattu 1800-luvulle ajoitettu sananlasku voisa paistettavista venäläisistä,⁵⁰ mikä osaltaan tuo esiin Ukrainan sodan pin-nalle nostamaa essentialisoivaa näkemystä:⁵¹ ”Ei. Siinä on kansa, johon ei voi luottaa.”⁵² Stereotypisoiva ja halventava sanonta on näissä kuvauksissa saa-nut jälleen oikeutuksensa, mikä kertoo myös tunnenormiston muutokses-ta.⁵³ Samalla ukrainalaiset, vaikka myös he olivat osallisia Suomen käymiin sotiin, esitetään miesvastaajan kuvauksessa neutraalissa sävyssä. Ukraina-laisten ja suomalaisten kohtalonyhteys on näin luotu jo toisen maailman-sodan aikana tilanteessa, jossa Neuvostoliitto määräsi kummankin maan ja niiden kansalaisten kohtaloa:

Olen syntynyt jatkosodan aikana vuoden 1942 loppupuolella. Minä ja Ukraina olim-me eräänlaisessa kosketuksessa elämäni alkuvuosina. Kotini lähellä oli sotavan-kileiri, josta annettiin sotavangiksi otettuja neuvostoliittolaisia maataloihin työtä tekemään majoitusta ja muonitusta vastaan. Olen kuullut, että meillä olleen vangin nimi oli Vasili Tšerbakoff. Hän oli Ukrainasta kotoisin ja oli [...] työskennellyt maa-taloustalouksissa. Häntä oudoksutti pienet peltotilkut ja matalat ojat. Ukrainassa kaikki oli ollut suurempaa. Tämän isäni uskoo saaneensa selville niissä hankalissa keskusteluissa, joita he kävivät ilman toimivaa yhteistä kieltä.⁵⁴

Toisinaan vastauksissa esiintyvä pelko ja murhe kumpuaa myös asuinpaikasta. Tilannetta pahaksi uneksi kuvanneen naisvastaajan koti sijaitsee vain muutaman kilometrin päässä itäraajasta. Ajatus mahdollisesta evakkoon lähdöstä sodan kenties syttyessä peilautuu jälleen menneeseen: jaksaisiko evakkoon ylipäättään lähteä ja mitä ottaisi matkalle mukaan. ”Olihan jatkosodan evakkoon lähtökin kiireinen.” Kuvaus nostaa samalla esiin yksilön vähäiset vaikutusmahdollisuudet ja itseä isompien voimien armoille jäämisen maailmanpoliittisten tapahtumien keskellä. Kuitenkin tässäkin tilanteessa vastaaja pyrkii löytämään keinon toimijuuteen epätoivoiselta tuntuvassa tilanteessa, jälleen historialliseen tulkintakehikkoon sen sijoittaen.⁵⁵

Tuntuu, että ainoa mitä voin tehdä on rukous. Jospa hyvä Jumala armahtaisi tätä kärsivää, urhoollista kansaa ja pelastaisi heidän kotimaansa tuholta. Rukoiltiinhan meidän sotien aikanakin paljon aina presidentti Kyösti Kalliota myöten. Ja rakas, kaunis synnyinmaa säilyi itsenäisenä.⁵⁶

Edellä esiin nostetuissa Ukrainan sodan tulkinnoissa muotoutuva affektiivinen kuvio rakentuu historiallisille kerrostumille, joiden avulla pyritään tulkitsemaan sekä mennyttä että nykyisyyttä ja näiden välille muodostuvia yhteyksiä. Samalla vastaajat asemoivat itsensä suhteessa yleisiin historiallisiin ja ajankohtaisiin maailmanpoliittisiin tapahtumiin. Näin muistamiseen perustuva affektiivinen kuvio toimii kuvauksissa myös muistamisen välineenä: Tunnemuistot ovat välittäneet kertojien perheissä kokemusta sodasta. Samalla ne toimivat väylänä ymmärtää ja tulkita sodan vaikutuksia tässä hetkessä ja rakentavat osaltaan Ukrainan sotaan kytkeytyvää muisti-ideologiaa.

Tunteiden ruumiillisuus

Edellä Ukrainan sodan herättämiä tunteita on kuvattu usein yksittäisillä tunnesanoilla, kuten pelko tai viha, joita taustoitetaan perheen tarinalla. Näissä kuvauksissa affektiivisten kuvioiden taustalla vaikuttavat kulttuuriset ja historialliset tekijät korostuvat. Toisinaan kertojat kuvaavat tunteitaan kuitenkin myös vahvasti ruumiillisina kokemuksina. Vuonna 1953 syntynyt naisvastaaja kuvaa vastauksessaan sotaveteraani-isäänsä, jonka sotatrauma – ”tuskainen mykkyys, outo sisäinen kipu, määrittelemätön ahdistus” – on siirtynyt kertojan mukaan hänelle perintönä,⁵⁷ vahvana affektiivisena jälkimuistina.

Vaikka kertojalla ei ole suoraa kokemusta sodasta ja vaikka perheessä siitä on vaiettu, tuntuu Ukrainan sota vahvasti koko kehossa:

Olen Ukrainan sodan syytymisestä lähtien ollut sisäisesti vereslihalla. Aivoni ovat tulella, kun olen yrittänyt löytää tälle järjettömyydelle jotain selitystä. Ahdistus tuntuu fyysisenä kipuna, olo on epätodellinen ja voimaton. Pelottaa, huolestuttaa, raivostuttaa ja surettaa.⁵⁸

”Ei, tätä ei kestä”⁵⁹, toteaa myös edellä lainattu katkeruuden kokemusta esiin tuonut vastaaja Venäjän armeijan julmuuksista kirjoittaessaan. Huudahduksenomainen toteamus tuo esiin vaikeuden kohdata tapahtumat, jotka ovat ”murentaneet” kertojan turvallisuudentunteen ja hajottaneet ajatukset. ”Tyrmistys, epäusko ja pelko” ovat toisen naisvastaajan ensimmäinen reaktio Venäjän Ukrainaan tekemään hyökkäykseen. ”Venäjän pelkoansa” hän kuvaa syvältä lapsuudesta ”pulppuavaksi”, mikä viittaa myös tunteen ruumiilliseen kokemiseen. Kuvauksessa pelko ei kohdistu sotaan yleensä, vaan nimenomaan Venäjään. Yhtäältä tunne on noussut syvältä omasta kehosta, toisaalta pelko on ”hyökännyt” Ukrainan sodan seurauksena välittömästi. Vastaaja kuitenkin hillitsee pelkoa toteamalla luottavansa arjessaan valtiotavallan vakuutteluun siitä, ettei välitöntä vaaraa ole.⁶⁰ Tunne – ruumiillinen pelko – asettuu näin pohdinnassa vastakohtaksi pyrkimykselle rationaaliiseen ajatteluun, jonka voi tulkita myös kulttuurisen trauman paitsi henkilökohtaisena myös poliittisena hallintana.⁶¹

Turvallisuuden tunteen menettämisestä hyvin ruumiillisin metaforin kirjoittavat myös muut keruuseen vastanneet. Ilmavoimien harjoituslennot ovat ”poranneet hermoja”, mutta mielialaa on yritetty pitää yllä Tuntematonta sotilasta siteeraten: ”Omia ovat.”⁶² Samainen naisvastaaja liittää jälleen myös oman perheensä kokemuksen ja sen seuraukset Ukrainan sotaan.

Yritän työntää kauhukuvat taustalle ja ajatella, että vielä tänään meillä on mahdollisuus tehdä hyviä asioita toistemme hyväksi. Tulevaisuudessa voin itse olla ... apua pyytämässä (anna edes vähän saippuaa) tai Siperian-junassa, mutta tänään ei ole se tulevaisuus.⁶³

Tunteiden ruumiillisuus tulee esille myös muutamassa vastauksessa kuvatuissa painajaisissa. Vuonna 1949 syntynyt naisvastaaja kuvaa äitinsä kertomuksia sota-ajasta ”eläviksi” ja ”todentuntuiksi”. Samalla äidiltä usein kuul-

lut perhetarinat vaikuttavat hänen nykyisyydessään vahvasti, kuten toistuvina painajaisina pommisuojaan pakenemisestä ja omaan huutoon heräämisinä. ”Nyt joka yö näen näitä pommisuojaunia.”⁶⁴ Näin Ukrainan sodan herättämät tunteet ikään kuin uusintavat äidin kertomaa perhetarinaa, joka saa uuden merkityksen nykyhetkessä.⁶⁵

Ukrainan sodan uniin tulemista kuvaa myös vuonna 1938 syntynyt mieskertoja. Hän aloittaa vastauksensa ajoittamalla syntymänsä suhteessa talvisotaan ja näin asettamalla itsensä osaksi suomalaista sotahistoriaa: ”Olen ollut vuoden ja kuukauden ikäinen kun Stalin lähetti armeijansa Suomeen ja Talvisota alkoi.” Myös tässä vastauksessa uuden sodan herättämät tunteet kuvataan moninaisiksi: Ukrainan sotaa edeltävät kuukaudet olivat herättäneet vastaajassa ”pelonsekaista kauhua”, helmikuun 24. päivä oli ollut ”shokki”, ja muistot sota-ajasta olivat tuoneet ”surullisen mielipahan” sekä ”voimattoman raivon tunteen”. Kuvaus jatkuu kertomuksella, joka on saanut otsikon *Musta kauhtana*.

Yöllä heräsin hiestä märkänä unesta, jossa massiivisen kokoinen pappi hulmuaivin mustin takinhelmin ajoi polkupyörällä minua kohti.

Synnyinkotini on Tampere-Vaasa valtatie varressa. Keittiömme ikkunasta näki noin puoli kilometriä maantietä kirkolle päin. Oli tavanomainen sota-ajan arkipäivä, meillä oli äidin vieraina kolme tai neljä kylän naista, korvikekuppeja ja pullan viiluja pöydällä. Muistikuvissani on vilkas puheensorina joka päättyi kuin veitsellä leikatun sanoihin kattokaapa pappi tulloo tännepäin polkupyörällä. Kaikki ryntäsivät ikkunaan ja kuului hyvin vaisu äännähdys, kenelle tuorahan kuoleman tietoa. Pappi ajoi meidän tienhaaran ohi.

Samana tien papin kulkusuunnassa asuvat vieraat lähtivät pyörillään kotiinsa hättääntyneinä ja kalpein kasvoilla. Korvikekupit ja kesken syömisen jääneet pullanpalat jäivät pöydälle.

Vaikka olin pieni poika, ymmärsin miksi äidin vieraat lähtivät. Vaistosin kasvoilla näkyvän kauhun ja pelon mutta samalla toiveikkaan ajatuksen, ehkä se ei meille.

Tuosta ajasta on noin kahdeksan vuosikymmentä, mutta vieläkin muistan tapahtuman, naisten kasvojen kauhu, pelko ja toivo näkyvät mielikuvissani ja pyörii tunteena, että nyt Ukrainassa ja taas Molotoffi.⁶⁶

Kasvoilta näkyvät kauhu, pelko ja toivo symboloivat kertojalle sodan herättämiä ikaikaisia tunteita, joita ei kuvauksessa esitetä niinkään omakohtaisesti, vaan ennen kaikkea kotirintaman naisten – niin Suomessa kuin Ukrainassa – kärsimyksenä. Kuitenkin unessa esiintynyt massiivisen kokoinen pappi ja herääminen hiestä märkänä antavat ymmärtää, että samat tunteet ovat olleet niin pienen pojan kuin jo kahdeksankymmentä vuotta täyttäneen miehen mielessä. Painajaisunia kuvaavissa vastauksissa niiden laukaisijaksi tulkitaan juuri Ukrainan sota, mikä heijastaa unen sosiaalista ja kulttuurista luonnetta: unien kiinnittymistä valveilla koettuun sekä pelon ilmenemistä tyypillisesti juuri unessa.⁶⁷ Ukrainan sodan tuntemuksia kuvaavissa vastauksissa painajaiset näyttäytyvät tunnekapseleina, joista menneisyydessä koetut pelot alkavat purkautua uuden sodan aktivoitua tunteen.⁶⁸

Ukrainan sotaan liittyvien tunteiden ruumiillisuuden kuvaukset ilmentävät ajatusta affektiivisista kuvioista monien tekijöiden yhteen kietoutumisina,⁶⁹ erityisesti henkilökohtaisen historian, ruumiillisten kokemusten, vahvojen tuntemusten sekä ajankohtaisen tapahtuman ja siihen liittyvän julkisen keskustelun sommittumina. Samalla ne sanallistettuina toimivat todistuksina tapahtumien koetusta vahvuudesta sekä historiassa että nykyisyydessä ja luovat näin inhimillistä yhteyttä eri aikoina sodan kokeneiden välille. Voidaan myös ajatella, että Ukrainan sota on antanut uuden painoutuksen myös muistamisen puitteille.⁷⁰ Vahva tunne tässä hetkessä tapahtuvasta kärsimyksestä, julmuudesta ja epäoikeudenmukaisuudesta on nostanut esiin – kenties myös mahdollistanut – oman suvun historiaan liittyvät muistot erityisen tunnepitoisina ja ruumiillisina.

Suurvaltapakkomielle ja suomettumisen aika

Vaikka valtaosa historiallisista viitteistä kirjoittajien kommentoissa vie toiseen maailmansotaan, on vastauksissa mukana myös yleisempiä pohdintoja Ukrainan sodan kiinnittymisestä historialliseen jatkumoon sekä Suomen asemaan tässä jatkumossa. Näihin pohdintoihin linkittyy sisä- ja ulkopoliittisia teemoja, jotka moninaisesti nivoutuvat yhteiskunnallisiin tapahtumiin ja virtauksiin, mutta myös vastaajien henkilökohtaisiin kokemuksiin. Usein sodan taustaa lähdetään tulkitsemaan myös varhaisemman historian näkökulmasta. Näin tehdään, kun esimerkiksi presidentti Vladimir Putinin aja-

tusmaailmaa kuvataan jatkumona paitsi Stalinille myös Pietari Suurelle sekä näiden ”suurvaltapakkomiellelle”.⁷¹

Myös venäläisten suhdetta sotaan pyritään tulkitsemaan pitkän alistavan historian pohjalta: ”Kansa on hiljaa, niin on ollut 1000 vuotta siinä maassa. Tsaarit ja pajarit ovat hallinneet niin kauan, että alistuneisuus ja kuuliaisuus vallanpitäjiin on heillä jo geeneissä.”⁷² Venäjän Ukrainan sodassa osoittama raakuus tulkitaan osaksi satojen vuosien väkivaltaista jatkumoa, joka on kohdentunut niin muihin kuin omiin kansalaisiin: ”Kansalaiset ovat tottuneet diktaattoriin. Voiko sellaiseen tottua?”⁷³ Sodan raakuudet vertautuvat myös 1700-luvun ”Suomessa” koettuihin kauheuksiin muun muassa vuonna 1947 syntyneen miehen vastauksessa:

Isoviha eli Venäjän ryöstö- murha- ja raiskausretket aseetonta Suomea vastaan 1700-luvulla olivat vielä suomalaisten selkäytimissä. Suomi kuului silloin Ruotsiin, joka ei puolustanut itäistä provinssiaan millään lailla.⁷⁴

Vastaaja yhdistää edelleen suomettumisen ajan jatkumona isovihaan. Vasta Ukrainan sota ja sitä seurannut Nato-jäsenyys päättivät kertojan tulkinnassa selkäytimiin lähes lähtemättömästi kiinnittyneen pelon ja suomettumisen ajan politiikan. Historioitsija Kustaa H. J. Vilkkunen, joka on tarkastellut isovihan aikaan liittyvää kansanomaista ja historiallista kerrontaa, on esittänyt, että kansanomaiset perimätiedot ja sen pohjalle rakentuneet kertomukset ovat olleet myös osa akateemista historian kirjoitusta. Tällaisenaan isoviha on toiminut myös 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun historiapolitiittisena välineenä rakentaen kuvaa raasta venäläisyydestä.⁷⁵ Ukrainan sotaa käsittelevässä aineistossa löytyy yksittäisiä esimerkkejä siitä, että näkemyksellä on jatkuvuutta myös 2000-luvulla. Kulttuurisen muistin välineenä se on tarjonnut yhden tulkintakehikon ajankohtaiselle tapahtumalle.⁷⁶ Isoviha oli myös julkisessa keskustelussa ajankohtainen Venäjän hyökkäyssodan alkaessa: sen päättymisestä oli tullut juuri kuluneeksi 300 vuotta, kuten Jussi Jalonen huomauttaa.⁷⁷ Isovihaan viittaa myös vuonna 1931 syntynyt naisvastaaja, joka yhdistää tulkinnassaan isovihan, talvi- ja jatkosodan sekä Ukrainan sodan:

Ukrainan sota alkoi siis 24.2. tänä vuonna Kaupungissa, jossa asun, siis 24.2. v. 1716 räjäytti sama Venäjä Kajaanin linnan. Tämän kaupungin asukkailla on rauniolinna todistamassa ”hyvyyttään” naapurin vieraillessa.

Ukrainan saadessa täyden sodan päälle tuntui minusta samalle kuin Suomessa 1939. Ukrainalaisille tarjottiin muka erillisoperaatiota; Suomen kohdalta rikkottiin hyökkäämättömyyssopimus, entä Mainilat! Valhetta ja propagandaa saa vain ihmetellä.⁷⁸

Historian pitkään kaareen viittaavissa kuvauksissa vastaajat yhtäältä asetautuvat tulkinnassaan tarkastelemaan yhteiskunnallista tilannetta ja sen historiallisia taustoja etäämpää kuin vastaajat, jotka liittävät Ukrainan sodan oman sukunsa sota-ajan tapahtumiin. Pelkoa ei ensisijaisesti kuvata henkilökohtaisena kokemuksena, vaan koko yhteiskuntaa leimaavana ominaisuutena. Toisaalta vastauksissa henkilökohtaisetkin tunteet voidaan alistaa yleisemmälle historialliselle tarkastelulle yhtymäkohtia eri historiallisten tapahtumien välillä tulkittaessa. Omien tunteiden erittelemättömyys voi myös olla keino ylipäätään mahdollistaa kerronta kohdatuista vaikeista kokemuksista.⁷⁹ Toisinaan vastauksissa ilmenee myös hämmennystä siitä, miten Ukrainan sota yhdistyy yllättävilläkin tavoin omiin muistikuviiin. Miesvastaajan kuvauksessa kouluajasta painottuu ymmärtämättömyys Ukrainan historiasta, joka on saanut vastaushetken tilanteessa aivan uudenlaisen merkityksen. Lapsuuden huoleton muisto opettajasta harmoneineen on saanut uuden kontekstin, vaikka vastauksessa tätä ei erityisesti eritelläkään:

Ja se Oolannin sota oli kauhea, kun kolmella sadalla laivalla seilasi Engelsmanni Suomemme lahdella huraa, huraa, huraa. Näin lauloimme opettaja Turusen harmonilla säestäessä kansakoulussa. Vasta myöhemmin opin tietämään, että laulu kertoi Krimin sodasta. Koulussa puhuttiin myös Euroopan vilja-aitasta ja mustanmullan alueesta. Mainittiin pari kaupungin nimeäkin Harkova ja Odessa. Kaikki tämä kuului silloin Neuvostoliittoon.⁸⁰

Myös sota-ajan jälkeisiä vuosikymmeniä, suomettumista ja Nato-päätöstä, on avattu oman henkilöhistorian kautta, omaa lapsuutta tai nuoruutta muistellen. Suomettumiseen liittyvä julkinen keskustelu on sekin ajankohtaistunut viime vuosina, ja Ukrainan sotaa käsittelevissä vastauksissa siihen liittyy pohdintaa oman elämän kietoutumisesta yhteiskunnallisiin virtauksiin. Näiden pohdintojen voidaan nähdä myös haastavan yksipuolisia ja kliseisiä tulkintoja 1960- ja 1970-luvun aatemaailmasta.⁸¹ Vuonna 1947 syntynyt naisvastaaja analysoi vastauksessaan pitkälti ja eri elämänvaiheita läpikäyden omaa suhdettaan Ukrainan sotaan. Lähtökohtana on tässäkin vastauksessa kuitenkin

oman henkilöhistorian yhteys sotiin ja niiden jälkeiseen yhteiskuntaan, jossa sukupolvien kokemusmaailmat ainakin osin eriytyivät.⁸²

Asioiden yleisen seuraamisen ohella olen muistellut menneitä vuosikymmeniä. Olen suurten ikäluokkien edustaja. Toinen maailmansota oli päättynyt vasta pari vuotta ennen syntymääni. Me jouduimme kokemaan sen murroksen, joka syntyi sodan jälkeen ja 1950-luvulla. Koulu ja julkisuus kasvattivat ja opettivat toista kuin vanhemmat. Minulle hyvin tärkeä mummuni [...] muisteli myös vanhempia aikoja, varsinkin vapaussotaa. Hän oli kasvanut kommunismin vihaajaksi jo 1900-luvun alussa.⁸³

Vastaaja kuvaa Putinin politiikkaa ja sen kärjistymistä Ukrainan sotaan oman taustansa ja elämäkokemuksensa takia monivivahteiseksi ja äärimmäisen mielenkiintoiseksi asiaksi. Omaa henkilöhistoriaansa kuvatessaan hän tekee kokemuksellisen eron sisällissodan – vastaajalle ja hänen isoäidilleen vapaussodan – sekä talvi- ja jatkosodan kokeneeseen isoäitiinsä, vaikka suhde tähän olikin läheinen. Vastaajan historiakuvaan ovat osaltaan vaikuttaneet isoäidin opetukset, mutta myös koulussa opetettu ”uusi ulkopoliittikka”. Lapsuuden muistoihin liittyy myös kokemus yleisestä pelosta naapurina – vastaajalle Sosiaalisten neuvostotasavaltojen liittoa, vanhemmalle sukupolvelle Venäjää – kohtaan.

Analyysi jatkuu pohdintana suomettumisesta ja sen vaikutuksesta suomalaisiin. ”Kaikki suomalaiset eivät suomettuneet”, vastaaja kirjoittaa. Hän uskoo suomalaisten jakautuneen tässä suhteessa eliittiin ja kansaan: eliitti suomettui, kansa ei, ja ”ystävyyssliturgia” on saanut liikaakin huomiota. Myytin Neuvostoliiton rauhanomaisuudesta hän sanoo tuhoutuneen omalta osaltaan Unkarin kansannousuun. ”Aidot slaavit ja vanha venäläinen kulttuuri on aivan toista.”⁸⁴ 1970- ja 1980-luvulla nuoruuttaan elänyt naismuistelija tuo puolestaan esiin tarkemmin määrittelemättömän suomettumisen ajan ristiriitaisuuden yhtäältä ahdistavana aikana, toisaalta aikana, jolloin saattoi nauttia nuoruudesta. Myös hänen kuvauksestaan voi lukea sukupolvieron esiin nostamista suhtautumisessa historian tapahtumiin ja myös pohdinnan oman suhtautumisen muutoksesta, johon myös Ukrainan sota on osaltaan vaikuttanut: ”Ryssä-sanaa käytettiin arkikielessä. Ihmettelin, miksi sanaa käytettiin, vaikka sodan päättymisestä oli mielestäni pitkä aika. Sotaa ja sodan vastapuolta ei voi unohtaa lyhyessä ajassa. Nyt sen ymmärrän.”⁸⁵

Sodan jälkeisiin vuosikymmeniin liittyy muistelijoilla myös kokemus sodanvastaisuudesta. Vuonna 1948 syntynyt naisvastaaja nimeää oman sukupolvensa ”ensimmäiseksi sodanvastaiseksi sukupolveksi”. Vaikka kuvauksessa ei suoraan ilmene tunnesanoja, on siitä luettavissa omaan 1960-luvun yhteiskunnalliseen toimintaan liittyvät ristiriitaisetkin tuntemukset ja pohdinta toiminnan eri ulottuvuuksista:

Epäoikeudenmukaisuuden tunnetta lisää sekin, että me sodan jälkeen syntyneet olemme ensimmäinen sodanvastainen sukupolvi. Nuorina lauloimme Hectorin Palkkasoturia ja Rauhaa maailma vaatii / rauhaa ihmiset sen. Toki tykkäsimme myös Partisaanivalssista mutta ei se tarkoittanut, että olisimme hyväksyneet, että maastopukuiset aseistautuneet miehet kulkevat ympäri kylää tuhoamassa taloja ja siltoja, ampumassa vanhuksia ja lapsia ja raiskaamassa naisia. Elokuussa 1968 tungeksimme Tehtaankadulla Neuvostoliiton lähetystön aidan takana. Minä maalatullut en ihan eturiviin uskaltanut, mutta mukana olin kuitenkin.⁸⁶

Nuoruuden idealismi näyttäytyy vastauksessa laulettuna utopiana,⁸⁷ jonka viimeistään Ukrainan sodan raakuudet ikään kuin mitätöivät korostaen tapahtumien epäoikeudenmukaisuutta. Nuoruuttaan 70-luvulla muisteleva naisvastaaja rakentaa edellistä kertojaa vahvemmin vastakkainasettelua oman nuoruutensa ja nykyisen minänsä välille. 1970-luvun nuoruuteen hän liittää toiveikkuuden ja idealistisuuden: uskon maailmanrauhan mahdollisuuteen ja laulujen muutosvoimaan. ”Sukupolveni uskoi, että yhdessä voimme tehdä mitä vain.” Tämän hetken minäänsä hän kuvaa apeaksi ja melkein epätoivoiseksi, toisinaan vihaiseksi. Muutoksen hän näkee ennen kaikkea siinä, minkälaisena näkee itsensä ja ”muiden hyvään uskovien ihmisten” mahdollisuudet parantaa maailmaa.⁸⁸

Tulkitsen nämä suomettumista mutta myös laajemmin 1960- ja 1970-luvun ajanhenkeä kuvaavat vastaukset paitsi omakohtaisten kokemusten reflektiona myös kommentteina viime vuosien keskusteluun kylmän sodan historiakuvasta. Historiantutkimuksessa on viime vuosina pyritty monipuolistamaan ajanjaksoon liittyvää historiakuvausta, johon liittyvän narratiivin on nähty olevan pitkälti mustavalkoista ja yksiulotteista.⁸⁹ Osalle ajanjaksoa kuvaavista kertojista mustavalkoisuus on edelleen läsnä (eliitti suomettui, kansa ei), mutta kuvauksissa heijastuu myös kipeältä vaikuttava pohdinta omasta nuoruuden idealismista ja sen kohtaamasta reaalimaailmasta.

Viimeisimmän ajallisen kerrostuman vastauksissa muodostavat kommentit Suomen Nato-prosessiin. Kun toisille päätös liittymisestä on ollut merkki suomettumisen päättymisestä, on se toisissa herättänyt pelkoa Venäjän vastatoimista. Lentokoneiden jyrinä on vienyt vuonna 1949 syntyneen naisvastaajan ajatukset Venäjän häiriköintiin: ”Mikkelihän on ollut kolmen sodan päämajakaupunkikin aikanaan.”⁹⁰ Myös toinen, itärajalla asuva vuonna 1946 syntynyt naisvastaaja kuvaa lähipiirinsä kahtalaista suhtautumista Nato-päätökseen:

[...] Itärajan ihmisenä, siellä kasvaneena ja kesät viettävänä, pelästyin enemmän Natoa kuin Ukrainan sotaa. Mielikuvissani Ukrainan ja venäjän yhteys ja suhde on ollut kovasti erilainen kuin Suomen ja Venäjän. Sukulaiseni reagoivat kahtalaisesti, toiset pelästyivät sotaa ja lähtivät kannattamaan Natoon menoa, me pienempi osa suvusta pohdimme, mihin pakenemme, mistä meille löytyisi evakkoasuntoa, Pohjanmaaltako?⁹¹

Näin Nato-prosessi liittää Ukrainan sodan myötä syntyneet kokemukset ja tulkinnat jälleen talvi- ja jatkosodan tapahtumiin ja niiden herättämiin tunteisiin, niin pelkoon kuin pelosta vapautumiseen.

Muisti-ideologian näkökulmasta nämä vastaukset laajentavat sitä historiatulkintojen kenttää, jonka kautta Ukrainassa käytävää sotaa pyritään ymmärtämään. Käytettävissä oleva historiallinen kaari on laaja, ja tämän takia myös henkilökohtainen suhde historian tapahtumiin vaihtelee. Affektiivisina kuvioina vastauksissa esiintyy aiempia esimerkkejä moninaisempia ja ambivalentimpia asemoiteja oman henkilöhistorian ja sodan suhteeseen. Sodan hyökkääjään kiinnittyy vastauksissa yhtäältä koko kansakuntaa essentialisoivia ja samalla toiseuttavia piirteitä,⁹² joissa uusi sota entisestään alleviivaa aiempien historiatulkintojen mustavalkoisuutta. Toisaalta ”ensimmäinen sodanvastainen sukupolvi” joutuu sodan edessä uudelleen arvioimaan paitsi itseensä myös ihmistä ja ihmisyyttä – tunteiden vaihtuessa toiveikkuudesta epätoivoon.

Ukrainan sota tunnemuistojen avaajana

Ukrainan sota on herättänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keruuseen vastanneiden suomalaisten keskuudessa kirjon tunteita, joista päällimmäi-

sinä nousevat esiin omiin tai suvun sotakokemuksiin liitetyt pelko, katkeruus ja viha. Nämä tunteet ovat kaukana uuspatrioottisen käänteiden sodan positiivisia puolia korostavista painotuksista. Tuomas Tepora on todennut, ettei sodan kertomus ole koskaan valmis, vaan sota-aikaa muistamisen viitepisteenä käyttäen sekä tuetaan että haastetaan ”valta-asetelmia, arvoja ja tuntemisen tapoja”.⁹³ Vaikka sota-ajan muistikulttuuri onkin viime aikoina monipuolistunut ja moniäänistynyt, on siihen kuulunut vahvasti selviytymisen ideaali.⁹⁴ Ukrainan sota ja siitä välittyneet tiedot hädästä, julmuuksista ja väkivallasta ovat kuitenkin rikkoneet keruuseen osallistuneiden kohdalla tätä selviytymistä painottavaa muisti-ideologiaa. Katkera itku, ikuinen viha tai mielessä vellova pelko alleviivaavat Ukrainan sodan herättämiä tunnevarantoja. Kulttuurinen trauma ja siihen kiinnittyneet Ukrainan sodan aktivoimat tunteet auttavat samalla samaistumaan ja ymmärtämään – tietämään – Ukrainan sodan vaikutukset syvemmin kuin he, joilla ei ole sodan tuottamaa (jälki)muistia. Näin sodan kokemuksen tai sen jälkimuistin omaavat kertojat asettuvat Ukrainan sodan tulkinnassa erityisasemaan ottaen tilaa neuvoteltaessa tiedon omistajuudesta ja muistamisen oikeutuksesta.

Vaikka talvi- ja jatkosodan aika toimiikin Ukrainan sodan tulkinnan keskeisenä historiallisena viitepisteenä, ovat vastaajat tuoneet tulkinnoissaan esiin historiakuvia myös oman henkilöhistoriansa ulkopuolelta. Näissä tulkinnoissa tunteet ovat esillä yhteiskuntaa kaikenkattavina ohjausmekanismeina. Näin ne johtavat essentialismiin niin Venäjän kuin Suomen osalta: julman Venäjän vastinparina on pelokas Suomi. Oman erityisyytensä tunne-
muistojen osalta muodostavat kylmän sodan aikaa muistelevat vastaajat, joilla tunnemuistot ovat kerrostuneita ja aiheuttavat ristiriitaisiakin tuntemuksia vastaajien pyrkiessä ymmärtämään Ukrainan sodan taustoja ja merkityksiä.

Ukrainan sotaan kiinnittyvät affektiiviset kuviot koostuvat näin henkilökohtaisista ja jaetuista muistoista mutta myös sekä jaetuista että ristiriitaisista historiakuvista. Niihin liittyy ruumiillisiksi koettuja tuntemuksia, joissa tunne ottaa fyysisesti vallan kertojastaan. Yhteiskunnalliset diskurssit näkyvät monikerroksisina linkittyen vastaushetken tapahtumiin ja niihin kytkeytyviin historiapolitiikkaan ja muistin politiikkaan.⁹⁵

Ulla Savolainen on määritellyt muisti-ideologioiden tarkoittavan ”erilaisia käsityksiä, arvoja ja uskomuksia, joita muistamiseen liitetään kulttuurisesti”. Käsitettä kehittäessään hän on korostanut paitsi muistin myös muistamisen välineiden ja reunaehtojen tarkastelua. Nämä huomioimalla muistamisen prosessit tulevat ymmärrettävämmiksi.⁹⁶ Tulkitsen Ukrainan sotaan liitetyt

tunteet välineiksi muistaa mennyttä ja rakentaa tulkintoja nykyisyydestä. Tunnemuistot ovat voineet olla omakohtaisia tai perheessä ja suvussa aktiivisesti ylläpidettyjä perhemuistoja ja tätä kautta siirtyneitä jälkimuistoja. Toisinaan ne kuvataan myös yllätyksellisinä, uuden tilanteen herättäminä ruumiillisina kokemuksina. Kuten affektiiviset kuviot kertovat, ovat tunnemuistoja rakentamassa kuitenkin myös lukuisat muut tekijät omaksutuista historiakuvista ajankohtaisiin historiapoliittisiin painotuksiin. Ristiriitaisimmillaan tunnemuistot näyttäytyvät talvi- ja jatkosodan jälkeen syntyneiden kokemuksissa, mikä osaltaan heijastaa Ukrainan sotaan liittyvien muisti-ideologioiden muistin poliittisia reunaehdoja.

FT, dosentti Pia Olsson on etnologi, ja hän työskentelee kansatieteen professorina Helsingin yliopistossa. Hänen tutkimuksissaan keskeisiä ovat ihmisten kokemukset ja heidän tapansa muistaa ja kertoa niistä.

Viitteet

- 1 Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS): Sota Ukrainassa 3.
- 2 Pynnöniemi 2015, 1–2.
- 3 Muistamisen välineistä ks. esim. Savolainen 2022a ja 2022b.
- 4 Ks. esim. Rinne & Olsson 2020.
- 5 Ahmed 2004; Wetherell 2012, 20.
- 6 Reddy 2004, 104–105, 128–129.
- 7 Wetherell 2012, 67–74.
- 8 Esim. Povrzanović Frykman 2019.
- 9 Wetherell 2012; Tumarkin 2013.
- 10 Tunteiden välittämisestä käydystä keskustelusta ks. Wetherell 2012, 140–160.
- 11 Ks. Assmann 1995.
- 12 Savolainen 2022a, 151; Savolainen 2022b, 194, 208–209. Savolainen näkee muisti-ideologian yhteyden muistin regiimeihin (Radstone & Hodkin 2003; Savolainen 2022b, 194). Tulkitsen eron muistin regiimien ja muisti-ideologian käsitteen välillä olevan ennen kaikkea siinä, että muisti-ideologia on käsitteenä avoimempi erilaisille kulttuurisille ja sosiaalisille, henkilökohtaisille ja kollektiivisille tekijöille. Näin muisti-ideologian käsite auttaa avaamaan muistamisen muotoutumista ja ajallisten syy-seuraus-suhteiden tulkintaa muistamisen eri tasoja ja skaaloja avaten. (Ks. Savolainen 2022b, 208–209.)
- 13 Knuuttila & Vakimo 2022, 321.
- 14 Ashplant, Dawson & Roper 2000, 9–10.
- 15 Miettunen 2009, 11; Kalela 2000, 39–41. Kalela kirjoittaa myös historiatietoisuudesta.

- 16 Torsti 2012, 91.
- 17 Jalonen 2023.
- 18 Englanniksi menetelmästä käytetään termiä *rapid response* tai *event-based contemporary collecting practices* (esim. Bushey 2023).
- 19 Bushey 2023, 2381.
- 20 https://www.finlit.fi/wp-content/uploads/2024/02/sotaukrainassa_tiedote.pdf, luettu 27.6.2023.
- 21 Turjanmaa 2022, 260.
- 22 Latvala 2004, 143; Olsson 2016, 170.
- 23 Kivilaakso, Pesonen & Taavetti 2022, 91–93.
- 24 Kivilaakso, Pesonen & Taavetti 2022, 101–103.
- 25 Ahmed 2004, 12–14.
- 26 Ibid.
- 27 SKS: Sota Ukrainassa 25.
- 28 Tepora 2015.
- 29 Vares 2007, 183–185.
- 30 Kinnunen & Jokisipilä 2012, 436.
- 31 Perhemuisto (*family memory*) viittaa usein ylisukupolviseen muistamiseen, joskin nykyisin perhemuiston kontekstia ei haluta rajata vain perinteiseen ydinperheeseen (Švaříčková Slabáková 2021, 12). Sota Ukrainassa -aineistossa perhemuistot viittaavat yleensä kahden tai kolmen sukupolven sisällä tapahtuneiden kokemusten siirtämiseen jaettujen muistojen avulla.
- 32 Ks. Tepora 2015.
- 33 Rothberg 2009, 3. Engl. *multidirectional memory*.
- 34 SKS: Sota Ukrainassa 7.
- 35 SKS: Sota Ukrainassa 9.
- 36 Turjanmaa 2022, 250.
- 37 Saramo & Savolainen 2023, 10.
- 38 Tepora 2015; Alexander ym. 2014; Laurén & Jaago 2022. Muistitutkimuksen kohdentumista traumaattisiin ja väkivaltaisiin kokemuksiin on kritisoitu myös sen muistamista pelkistävän luonteen vuoksi (Savolainen & Taavetti 2022, 27).
- 39 SKS: Sota Ukrainassa 3.
- 40 Hirsch 2008, 106–107.
- 41 Turjanmaa 2022, 251.
- 42 SKS: Sota Ukrainassa 13.
- 43 Heimo 2022, 66–70.
- 44 Frykman & Frykman Povrzanović 2016, 24.
- 45 SKS: Sota Ukrainassa 31.
- 46 Neuvonen-Seppänen 2023, 208–209.
- 47 SKS: Sota Ukrainassa 4.
- 48 SKS: Sota Ukrainassa 22.
- 49 SKS: Sota Ukrainassa 23.
- 50 SKS: Sota Ukrainassa 19, 22, 23, 62, 69. Venäläisten ja venäjänkielisten syrjinnän pitkästä historiasta Suomessa ks. esim. Puuronen 2011, 67–110.
- 51 Jalonen 2023, 117.
- 52 SKS: Sota Ukrainassa 62.

- 53 Sodan muistamiseen liittyvästä tunnenormistosta ks. Tepora 2015.
- 54 SKS: Sota Ukrainassa 51.
- 55 Ks. myös Olsson & Rinne 2023.
- 56 SKS: Sota Ukrainassa 3.
- 57 Sotatrauman periytyvyydestä kirjoittaa myös toinen vastaaja (Sota Ukrainassa 9). Traumaattisten kokemusten periytyvyydestä ks. Turjanmaa 2022.
- 58 SKS: Sota Ukrainassa 35.
- 59 SKS: Sota Ukrainassa 4.
- 60 SKS: Sota Ukrainassa 16.
- 61 Ks. Tepora 2015.
- 62 SKS: Sota Ukrainassa 4.
- 63 SKS: Sota Ukrainassa 4.
- 64 SKS: Sota Ukrainassa 9.
- 65 Ks. Jokipii & Liski 2022, 273.
- 66 SKS: Sota Ukrainassa 33.
- 67 Burke 1997, 28–29; Kivimäki 2022, 431–432.
- 68 Näin Sota Ukrainassa -vastauksissa esiintyvät painajaiskertomukset näyttävät poikkeavan Ville Kivimäen tutkimista sotaveteraanien painajaisista, jotka olivat veteraanien arkea ennen kaikkea välittömästi sotaa seuraavien vuosien aikana. (Kivimäki 2022, 442–443.) Huomattava kuitenkin on, että painajaiskokemuksista kertoo aineistossa vain muutama vastaaja.
- 69 Wetherell 2015, 94.
- 70 Ks. Savolainen 2022, 211.
- 71 SKS: Sota Ukrainassa 1.
- 72 SKS: Sota Ukrainassa 2.
- 73 SKS: Sota Ukrainassa 6.
- 74 SKS: Sota Ukrainassa 2.
- 75 Vilkuna 2006, 533.
- 76 Ks. Tepora 2015.
- 77 Jalonen 2023, 116–117.
- 78 SKS: Sota Ukrainassa 62.
- 79 Laurén & Jaago 2022, 164.
- 80 SKS: Sota Ukrainassa 20.
- 81 Ks. Kivimäki 2012, 490.
- 82 Jouhki & Lalu 2018, 9; ks. myös Miettunen 2009, 57–58.
- 83 SKS: Sota Ukrainassa 19.
- 84 SKS: Sota Ukrainassa 19.
- 85 SKS: Sota Ukrainassa 6.
- 86 SKS: Sota Ukrainassa 25.
- 87 Jouhki & Lalu 2018, 17; Paakkunainen 1991, 180.
- 88 SKS: Sota Ukrainassa 36.
- 89 Ks. esim. Koivunen 2020; Koivunen, Matala, Lalu & Soimetsä 2022.
- 90 SKS: Sota Ukrainassa 13.
- 91 SKS: Sota Ukrainassa 49.
- 92 Ks. Ahmed 2004, 9–14.
- 93 Tepora 2015.

- 94 Esim. Olsson 2005, 165–196.
 95 Ks. Wetherell 2012, 13–16.
 96 Savolainen 2022, 210.

Lähteet

Arkistolähteet

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS): Sota Ukrainassa -keruu (2022).

Kirjallisuus

- Ahmed, Sara. *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004.
- Alexander, Jeffrey C., Ron Eyerman, Bernard Giesen, Neil J. Smelser & Piotr Sztompka. *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press, 2004.
- Ashplant, T.G., Graham Dawson & Michael Roper. "The politics of war memory and commemoration. Contexts, structures and dynamics." Teoksessa *The Politics of War Memory and Commemoration*, toimittaneet T.G. Ashplant, Graham Dawson & Michael Roper, 3–85. London and New York: Routledge, 2000.
- Assmann, Jan. "Collective memory and Cultural Identity." *New German Critique* 65 (1995): 125–133. <https://www.jstor.org/stable/488538>
- Burke, Peter. *Varieties of Cultural History*. Cambridge: Polity Press, 1997.
- Bushey, Jessica. "A Participatory Archives Approach to Fostering Connectivity, Increasing Empathy, and Building Resilience during the COVID-19 Pandemic." *Heritage* 6, no. 3 (1993): 2379–2393. <https://doi.org/10.3390/heritage6030125>
- Frykman, Jonas, ja Maja Povrzanović Frykman. "Affect and material culture. Perspectives and strategies." Teoksessa *Sensitive Objects. Affect and Material Culture*, toimittaneet Jonas Frykman ja Maja Povrzanović Frykman, 9–23. Lund: Nordic Academic Press, 2016.
- Heimo, Anne. "Got My Finn Tattoo!: Sharing Family Memories on Facebook." Teoksessa *Family Memory. Practices, Transmissions and Uses in a Global Perspective*, toimittanut Radmila Švaříčková Slabáková, 214–230. New York: Routledge, 2021.
- Hirsch, Marianne. "The Generation of Postmemory." *Poetics Today* 29, no. 1 (2008): 103–128.
- Jalonen, Jussi. "Ukrainan sota ja suomalainen historiapolitiikka." *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat* 2 (2023): 116–118. <https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.129400>
- Jokipii, Ilkka, ja Virva Liski. "Vuoden 1918 ylisukupolvinen muistaminen." Teoksessa *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoria, käytännöt ja muutos*, toimittaneet Ulla Sa-

- volainen ja Riikka Taavetti, 270–285. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2022.
- Jouhki, Essi, ja Liisa Lalu. ”Hei me itse nyt tehdään! Muistoja nuoruudesta teinikuntatoiminnassa ja nuortaistolaisessa liikkeessä.” *Elore* 25, no. 2 (2018): 9–32.
<https://doi.org/10.30666/elore.77117>
- Kalela, Jorma. *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus, 2000.
- Kinnunen, Tiina, ja Markku Jokisipilä. ”Shifting Images of ‘Our Wars’: Finnish Memory Culture of World War II.” Teoksessa *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*, toimittaneet Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki, 435–482. Leiden and Boston: Brill, 2012.
- Kivilaakso, Katri, Pete Pesonen & Riikka Taavetti. ”Muistitiedon keruut, kerääjät ja osallisuus.” Teoksessa *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoria, käytännöt ja muutos*, toimittaneet Ulla Savolainen ja Riikka Taavetti, 88–114. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2022.
- Kivimäki, Ville. ”Between defeat and victory. Finnish memory culture of the Second World War.” *Scandinavian Journal of History* 37, no. 4 (2012): 482–504.
<https://doi.org/10.1080/03468755.2012.680178>
- Kivimäki, Ville. ”Taistelun ja tappion näyt. Kesän 1944 kokemushistoria suomalaisissa painajaisissa ja elokuvissa.” *Historiallinen aikakauskirja* 120, no. 4 (2022): 431–444.
- Knuuttila, Seppo, ja Sinikka Vakimo. ”Perinne ja muistitieto seurantatutkimuksen aineksina. Paikallisuuden fragmentteja menneiltä vuosikymmeniltä.” Teoksessa *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoria, käytännöt ja muutos*, toimittaneet Ulla Savolainen ja Riikka Taavetti, 309–326. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2022.
- Koivunen, Pia. *Rauhanuskovaiset. Suomalaiset maailman nuorisofestivaaleilla 1940–1950-luvuilla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2020.
- Koivunen, Pia, Saara Matala, Liisa Lalu & Ville Soimetsä. Kylmän sodan Suomi ja historiallisen tarinankerronnan viisaus. *Politiikasta.fi* 20.1.2022.
<https://politiikasta.fi/kylman-sodan-suomi-ja-historiallisen-tarinankerronnan-vaikeus/>
- Latvala, Pauliina. ”Kerrotun ja kertomatta jätetyn jäljillä. Suvun suuri kertomus -keruu ja tutkimusprosessin vaiheet.” Teoksessa *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*, toimittanut Tuulikki Kurki, 138–170. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2004.
- Laurén, Kirsi, ja Tiiu Jaago. ”Trauma, muistitieto ja kertomuksen tutkiminen.” Teoksessa *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos*, toimittaneet Ulla Savolainen ja Riikka Taavetti, 160–185. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2022.
- Miettunen, Katja-Maria. *Menneisyys ja historiakuva. Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona*. Bibliotheca Historica 126. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2009.
- Neuvonen-Seppänen, Hellä. *Evakkojen perilliset. Keitä me olemme, minne me kuulumme*. Tampere: Vastapaino, 2023.
- Olsson, Pia. ”Kyselyaineistojen dialogisuus.” Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut. kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*, toimittaneet Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala & Anna-Maria Åström, 155–184. Helsinki: Ethnos, 2016.

- Olsson, Pia. *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa*. Helsinki: Otava, 2005.
- Olsson, Pia, ja Jenni Rinne. "Hope in hopelessness. Affective practices in times of crisis." *Ethnologia Fennica* 50, no. 2 (2023): 51–74. <https://doi.org/10.23991/ef.v50i2.129331>
- Paakkunainen, Kari. "Illuusioton silmä ei usko poliittikkopierujen likaiseen peliin." Teoksessa *Törmäävät tulkinnat: Kirja nuorista ja nuoruudesta*, toimittaneet Tommi Hoikkala ja Jyrki Laine, 179–188. Helsinki: Gaudeamus, 1991.
- Povrzanović Frykman, Maja. "Sensitive Objects of Humanitarian Aid. Corporeal memories and Affective Continuities." Teoksessa *Sensitive Objects. Affect and Material Culture*, toimittaneet Jonas Frykman ja Maja Povrzanović Frykman. Lund: Nordic Academic Press, 2016.
- Puuronen, Vesa. *Rasistinen Suomi*. Helsinki: Gaudeamus, 2011.
- Pynnöniemi, Katri. "Venäjän karhumetaforan tulkinnoista". *FIIA Comment* 2 (2015). Ulkopoliittinen instituutti.
- Radstone, Susannah, ja Katharine Hodgkin. "Regimes of Memory. An Introduction." Teoksessa *Regimes of Memory*, toimittaneet Susannah Radstone ja Katharine Hodgkin, 1–22. London and New York: Routledge, 2003.
- Reddy, William M. *The Navigation of Feeling. A Framework for the History of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Rinne, Jenni, ja Pia Olsson. "'Täällä on minun kotini'. Affektiiviset kokemukset kaupungin merkityksellistämässä." Teoksessa *Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa*, toimittaneet Jenni Rinne, Anna Kajander & Riina Haanpää, 310–346. Helsinki: Ethnos ry, 2020.
- Rothberg, Michael. *Multidirectional Memory. Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization*. Stanford, California: Stanford University Press, 2009.
- Saramo, Samira, ja Ulla Savolainen. "Introduction: Moving memories of Stalin-era Repression and Displacement." Teoksessa *The Legacies of Soviet Repression and Displacement: The Multiple and Mobile Lives of Memories*, toimittaneet Samira Saramo ja Ulla Savolainen, 1–18. Routledge: London, 2023. <https://doi.org/10.4324/9781003305569-1>
- Savolainen, Ulla. "Memory Ideologies of Two Presents. Aatami Kuortti's Testimonies of the Gulag and Soviet Terror of Ingrian Finns." *Poetics Today* 43, no. 1 (2022a): 149–171. <https://doi.org/10.1215/03335372-9471038>
- Savolainen, Ulla. "Muistin ideologiat, välineet ja puitteet. Inkerinsuomalaiset menneisyydet ja muistitieto museonäyttelyssä." Teoksessa *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoria, käytännöt ja muutos*, toimittaneet Ulla Savolainen ja Riikka Taavetti, 186–217. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2022b.
- Savolainen, Ulla, ja Riikka Taavetti. "Muistitietotutkimus. Paikantumisia, eettisiä kysymyksiä ja tulevia suuntia." Teoksessa *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoria, käytännöt ja muutos*, toimittaneet Ulla Savolainen ja Riikka Taavetti, 10–43. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2022.
- Švaříčková Slabáková, Radmila. "Family Memory as a Prospective Field of Memory Studies: Past, Present, Future." Teoksessa *Family Memory. Practices, Transmissions and Uses in a Global Perspective*, toimittanut Radmila Švaříčková Slabáková, 1–23. New York: Routledge, 2021.
- Tepora, Tuomas. "Mikä tekee 'sota-ajasta' muistettavan? Sota ja kollektiivinen muistaminen." *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat* 15, no. 2 (2015).

- <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108625>
- Tumarkin, Maria. "Crumbs of memory: Tracing the 'more-than-representational' in family memory." *Memory Studies* 6, no. 3 (2013): 310–320.
<https://doi.org/10.1177/1750698013482648>
- Turjanmaa, Elina. "Pakkomuuttojen ja vainon kokemisen ylisukupolviset jäljet: inkeriläisen toisen ja kolmannen pakkomuuttosukupolven hyvinvointi Suomessa." *Psykologia* 57, no. 3 (2022): 250–263.
- Vares, Vesa. "Kuitenkin me voitimme! Uuspatrioottiset tulkinnat talvi- ja jatkosodasta suomalaisissa populääriesityksissä." Teoksessa *Sodan totuudet: Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssä*, toimittanut Markku Jokisipilä, 183–212. Helsinki: Ajatus, 2007.
- Vilkuna, Kustaa H. J. *Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta*. Historiallisia Tutkimuksia 229. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006.
- Wetherell, Margaret. *Affect and emotion. New social science understanding*. London: Sage, 2012.
- Wetherell, Margaret. "Trends in the turn to affect: A social psychological critique." *Body & Society* 21, no. 2 (2015): 139–166. <https://doi.org/10.1177/1357034X14539020>